

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

senior
universitetet
Stockholm

Dialekternas prosodi

Henrik Rosenkvist

Disposition

- Inledning: alla talar en dialekt!
- Vad är prosodi?
- Norrländsk betoning
- Sydsvensk accent
- Dialektal satsmelodi
- Avslutning

Alla talar en dialekt!

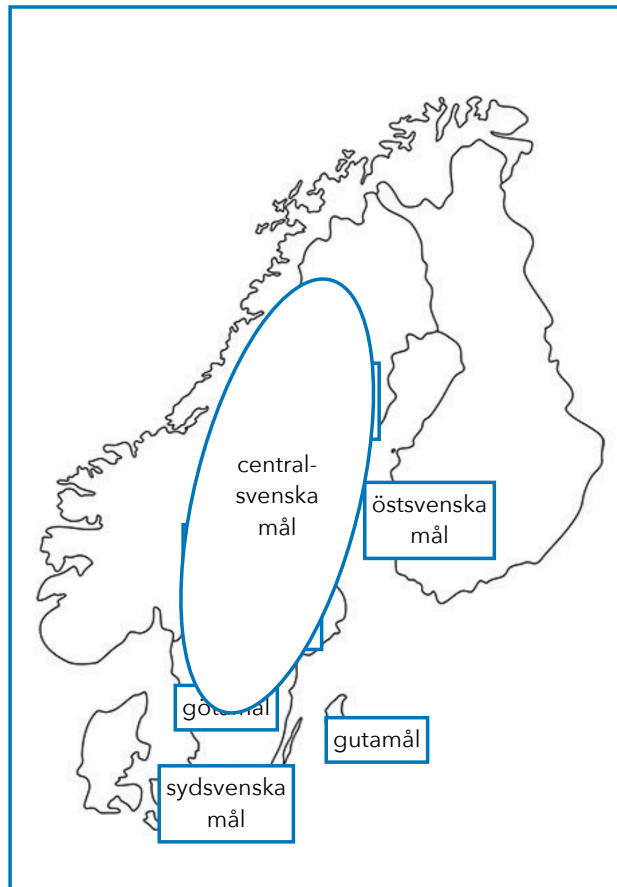
Termen *dialekt* kan definieras på olika sätt:

- A: språkvarietetet som visar talarens geografiska ursprung
- B: språkvarietetet som avviker från standardspråket
- Svensk Ordbok: *lokal variant av ett språk inom visst geografiskt område; ofta i mots. till (standardiserat) riksspråk.*

En del svenskar från Mälardalen anser ofta att de inte har någon dialekt – de utgår från definition B.

I det här föredraget utgår jag från definition A – alla talar en dialekt!

Alla talar en dialekt!

I traditionell dialektologi räknar man sedan Wessén (1969) med ett antal *mål*.

Ur fonetisk synpunkt kan man gruppera dessa mål i tre större kategorier – centralsvenska mål har många gemensamma fonetiska och fonologiska egenskaper (Elert 1994).

fonetik: vilka språkljud som finns, och hur de påverkar varandra – hur talet låter. Olika uttal: [r] eller [R].

fonologi: hur språkljuden fungerar som system. I alla dialekter är /r/ ett eget fonem (betydelseskiljande ljud).

Vad är prosodi?

Prosodi

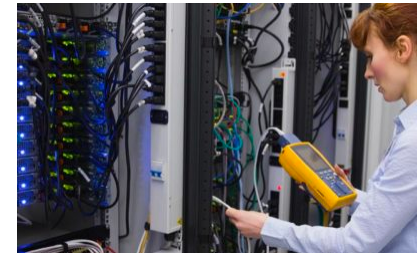
Svensk Ordbok: *(läran om) talets intonation, betoning, rytm, kvantitet och övriga längdförhållanden t.ex. tids-, frekvens- och intensitetsfaktorer hos stavelser, ord el. fraser.*

Ordprosodi:

- ordens betoning: *formel/formell, tekniker*
- ordens accent: *Polen (akut), pålen (grav)*

Fras- och satsprosodi:

- frasering: *Jag kan inte ta den/Jag kan inte, ta den!*
- accentuering: *Jag vill inte/Jag VILL inte!, en fin bil/en FIN bil*

Tekniker

Tre olika tekniker

Vad är prosodi?

Prosodin är viktig för att dela upp talet i olika segment. Vi hör om ord hör ihop eller inte, och vi hör var meningar börjar och slutar.

Sammansatt eller inte?

*en stor mans dräkt
en stormans dräkt
en stor mansdräkt
en stormansdräkt*

Vi kollade lamporna och spotlighten.

*Vi kollade lamporna, och spotlighten
var det inget fel på.*

Prosodin är alltså avgörande för uppdelningen av tal i segment (stavelser, ord, fraser och satser) - utan ett grepp om prosodin kan vi inte tolka yttranden.

Norrländsk betoning

Norrländska = dialekterna i norra Sverige (utom Gästrikland, södra Hälsingland, Härjedalen och nordvästra Jämtland). Landskap: Medelpad, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten och Lappland.

Standardsvenska: i sammansatta ord ligger betoningen på det första ledet – förledsbetoning. Tre kontexter:

- betoningskrock (två betonade led vid varandra): *trä-hus, elit-läger, bil-branschen*
- betoningsvacka med flerstavigt förled: *ylle-strumpor, nittio-talet, före-tagare*
- betoningsvacka med slutbetonat andraled: *sim-bassäng, mobil-telefonen, privat-personer*

betoningskrock:

BETONAD

BETONAD

betoningsvacka:

BETONAD

obetonad

BETONAD

Norrländsk betoning

- betoningskrock (två betonade led vid varandra): *trä-hus, elit-läger, bil-branschen*
- betoningssvacka med flerstavigt förled: *ylle-strumpor, nittio-talet, före-tagare*
- betoningssvacka med slutbetonat andraled: *sim-bassäng, mobil-telefonen, privat-personer*

Norrländska:

- betoningskrock: alltid förledsbetoning (*trä-hus, elit-läger*)
- betoningssvacka: ibland slutledsbetoning. Vanligast vid flerstavigt förled.

Några ord som kan ha slutledsbetoning i norrländska:

före-tagare nittio-talet ylle-strumpor sim-bassäng lönsam-het

företagare

lönsamhet

Norrländsk betoning

Bruce & Hermans (1999) undersökte språket i Umeå, Lycksele, Skellefteå, Arvidsjaur, Luleå och Gällivare.

Slutledsbetoning förekom främst i Luleå (och i Kalix, enligt senare studier).

För att undersöka om slutledningsbetoning var ett levande språkdrag fick gymnasieungdomar i Luleå uttala 100 nybildade ord som enligt traditionellt uttal borde få slutledsbetoning.

taxi-gris bensin-boll sommar-träsk tand-kanal

Resultat: slutledsbetoningen var fullt levande. Men pojkarna använde detta mycket oftare än flickorna.

Sydsvensk accent

Accent är en beteckning för variation i tonhöjd och betoning.

I standardsvenska har enstaviga ord alltid akut accent/accent 1, och flerstaviga ord har oftast grav accent/accent 2. Böjningsformer av enstaviga ord behåller dock accent 1.

accent 1

tómt

tómten

accent 2

tòmte

tòmten

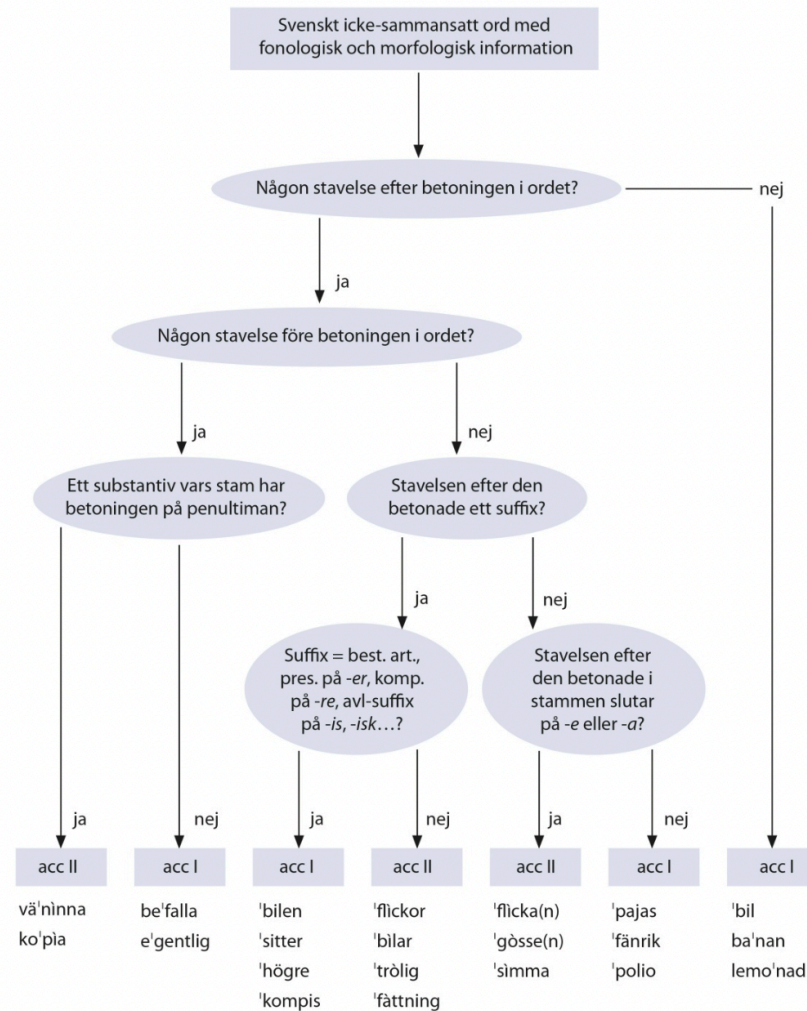

Bara accenten skiljer mellan *tómt*en och *tòm*ten!

Sydsvensk accent

Det finns ganska komplexa regler för vilka ord som har vilken accent – men de reglerna tar vi till oss som små barn under språkinläringen.

Accentfördelningen beror både på ordets struktur och på betoningen.

Vår fonetiska geografi, sid. 57.

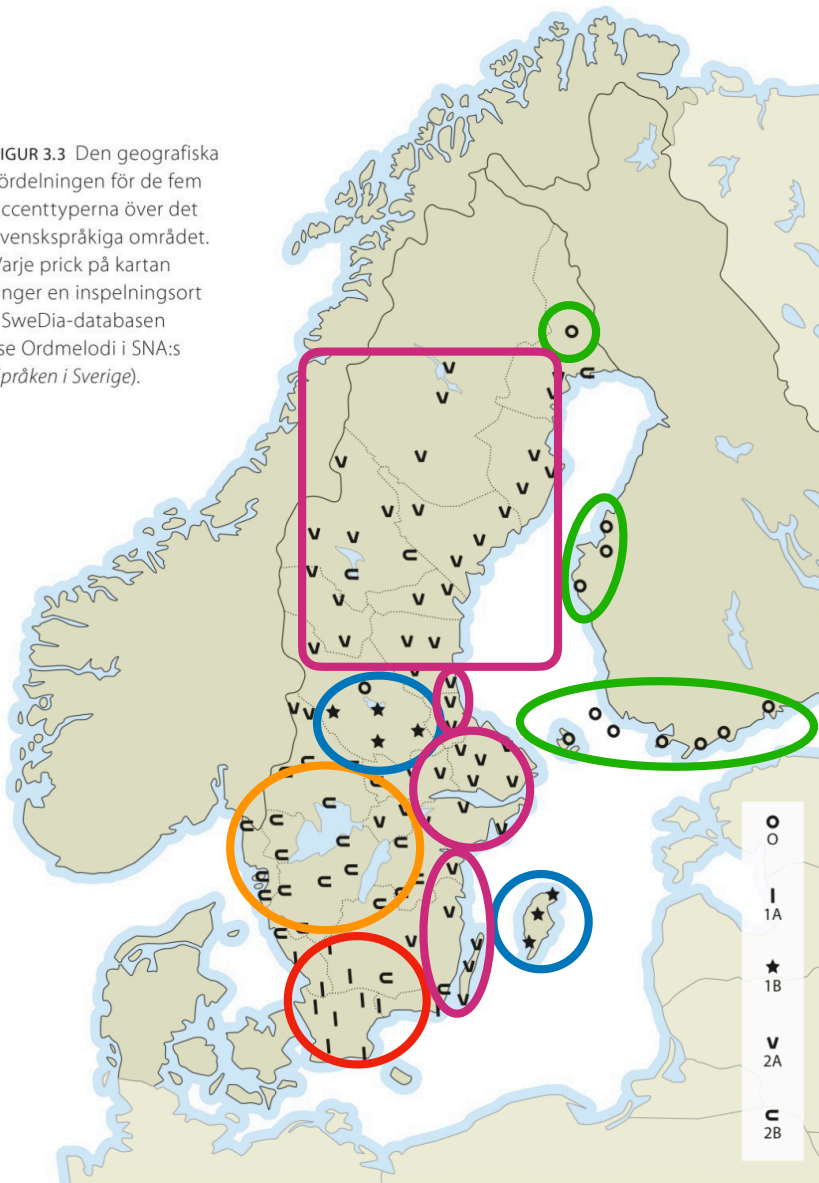
Sydsvensk accent

Alla dialekter i Sverige (nästan) skiljer mellan accent 1 och accent 2.

Men de gör det på olika sätt. Det finns alltså en fonetisk skillnad, men inte någon fonologisk skillnad.

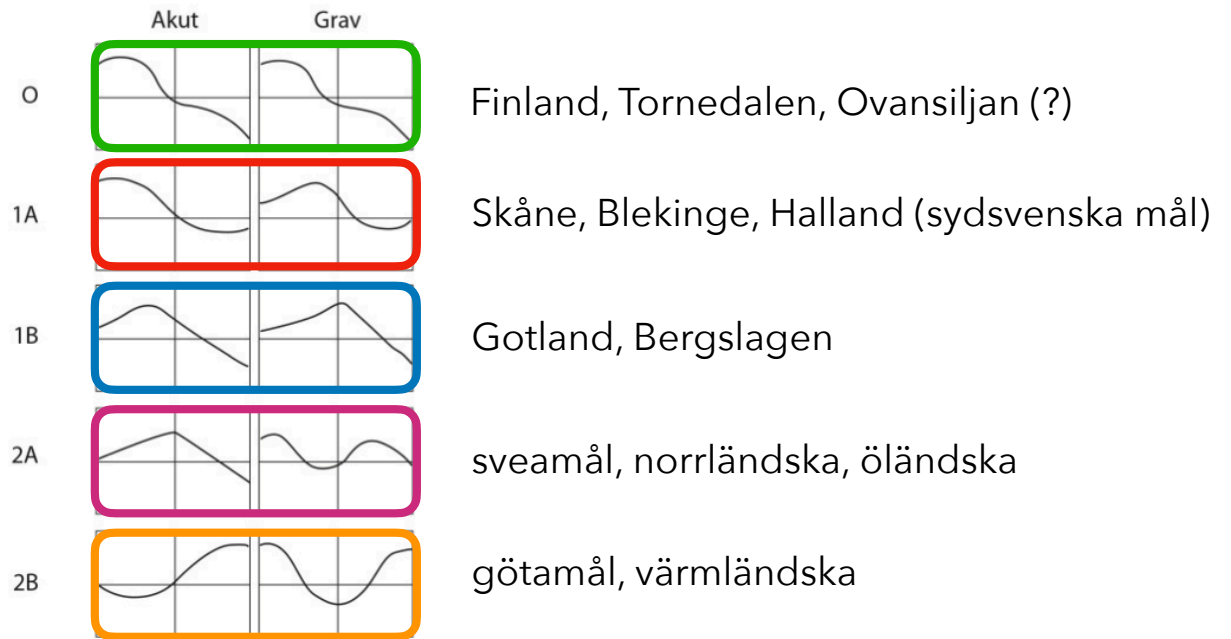
I en del fall påminner accent 1 i en dialekt om accent 2 i en annan dialekt, vilket kan leda till missförstånd.

FIGUR 3.3 Den geografiska fördelningen för de fem accenttyperna över det svenskspråkiga området. Varje prick på kartan anger en inspelningsort i SweDia-databasen (se Ordmelodi i SNA:s *Språken i Sverige*).

Sydsvensk accent

Det finns alltså fonetiska skillnader i hur accentskillnaderna uttrycks.

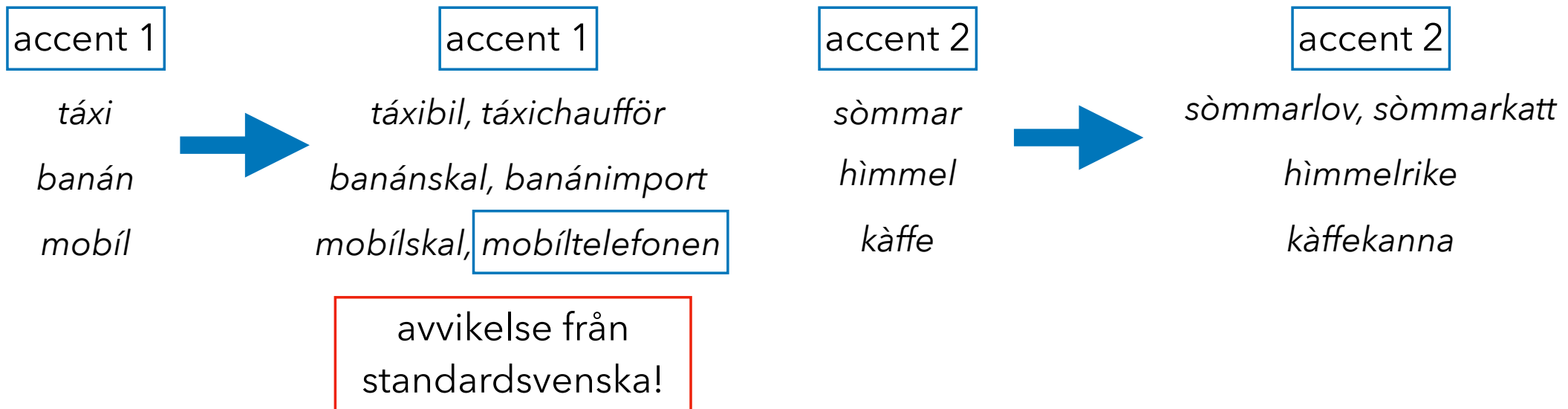
Enbart 2A (= standardsvenska)
har en tvåtoppig accent 2.

Dialektal accent 2 kan
därför låta som accent 1.

Sydsvensk accent

I sydsvenska/skånska används accent 1 också i vissa sammansatta ord. Detta är alltså en fonologisk skillnad – språksystemet fungerar på ett annat sätt än i standardsvenska.

Regel 1: sammansatta ord får samma accent som det första ledet i sammansättningen.

Sydsvensk accent

Regel 2: sammansatta ord med enstavigt förstaled får accent 2 vid betoningkrock.

måtsal   *bilbranschen*   *hållmöbel*

Regel 3: sammansatta ord med enstavigt förstaled får accent 1 vid betoningssvacka.

gåspedal   *spórtaffär*   *båsgitarr*

avvikelse från
standardsvenska!

Regel 4: sammansatta ord med enstavigt förstaled och foge-s får accent 1.

tídsvinst   *hávsörn*   *stádsplanering*

avvikelse från
standardsvenska!

Sydsvensk accent

Regel 5: perfekt particip av partikelverb får accent 1.

ávbruten   *ínskränkt*   *frámkallad*

avvikelse från
standardsvenska!

Regel 6: plural av vissa substantiv med accent 1 behåller accent 1.

singular

plural

verb

cýkel

cýklar

c`yklar

hámster

hámstrar

hàmstrar

mútter

mútrrar

mùtrrar

avvikelse från
standardsvenska!

Accenten skiljer mellan *cýklar* och *c`yklar*!

avvikelse från
standardsvenska!

Sydsvensk accent

Det finns också flera andra fall där sydsvensk dialekt systematiskt använder accent 1 till skillnad från standardsvenska.

skókräm   *trétiden*   *gúlvit*
síttplats   *drágkedja*   *húsförsäljning*
fólktandvård

Av alla dialekter avviker sydsvensk dialekt/
skånska mest från standardsvenskans
accentmönster.

Dialektal satsmelodi

Också större segment (fraser, satser) har dialektal prägel.

Dialekternas satsmelodi framgår tydligast när man raderar all information utom den prosodiska.

Vi ska nu höra prov på hur Gösta Bruce lallar en mening på fyra olika dialekter. Vilken ljudfil hör till vilken dialekt?

Soldaterna samlas i medborgargarden.

sveamål? skånska? dalmål? götamål?

Gösta Bruce (1947–2010)

Dialektal satsmelodi

Soldaterna samlas i medborgargården.

sveamål?

skånska?

dalmål?

götamål?

Ljudfil 1.

Dialektal satsmelodi

Soldaterna samlas i medborgargården.

sveamål?

skånska?

dalmål?

götamål?

Ljudfil 2.

Dialektal satsmelodi

Soldaterna samlas i medborgargården.

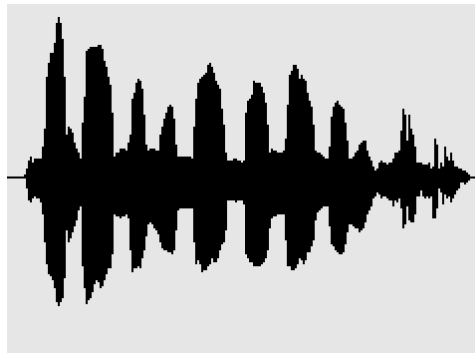
sveamål?

skånska?

dalmål?

götamål?

Ljudfil 3.

Dialektal satsmelodi

Soldaterna samlas i medborgargården.

sveamål?

skånska?

dalmål?

götamål?

Ljudfil 4.

Dialektal satsmelodi

Soldaterna samlas i medborgargården.

sveamål?

skånska?

dalmål?

götamål?

Ljudfil 1

dalmål

Ljudfil 2

götamål

Ljudfil 3

skånska

Ljudfil 4

sveamål

Tack för mig!

Henrik.Rosenkvist@svenska.gu.se